

СЪСТОЯНИЕ НА ЗАПАСА ОТ ЕСЕТРОВИТЕ РИБИ И ПЕРСПЕКТИВИТЕ ЗА ТЯХНАТА БЪДЕЩА ЕКСПЛОАТАЦИЯ

Николай Бояджиев
Лесотехнически университет, София

Есетровите риби са се появили преди повече от 200 млн. години във водите на три континента от Северното полукълбо (Европа, Азия и Северна Америка). Днес техният ареал е значително стеснен, а 12 вида са на границата на изчезването. Над 93% от световният запас е съсредоточен в Каспийско, Азовско, Аралско и Черно море, като Каспийско и Азовско море съхраняват близо 90% от световния запас. Обемът на уловите на есетрови риби за периода от началото до края на XX век е намалял близо 20кратно, което поражда необходимостта от предприемане на строги мерки за опазване на запасите.

Въз основа на средногодишните улови на есетрови риби, органите на Конвенцията CITES определят на страната ни годишна квота за износ на черен хайвер, която през периода 1995-2000 г. е била по 2 500 килограма. Системата за опазване популациите на есетровите риби включва редица специфични препоръки и строги мерки за контрол, залегнали в Резолюция 8.9 приета на осмата среща на Конференцията на страните членки на Конвенцията CITES. Препоръките са разделени в две категории - първостепенни и второстепенни. Първостепенните препоръки са свързани с контрола по улова и износа на есетрови риби, определянето на експортната квота за черен хайвер, както и ДНК идентификацията на видовете. Второстепенните препоръки са свързани с аквакултурното производство на есетрови риби.

Търсенето на продуктите от есетровите риби от една страна и очертаващите се все по рестриктивни мерки при ползването от ресурса на дивите форми е добра предпоставка за развитие на аквакултурното им производство, за което в България съществуват обективни дадености и добри възможности. Реални възможности за финансово подпомагане аквакултурното производство на есетрови риби и продукти от тях дава Програма САПАРД.

Ключови думи: запаси от есетрови риби, аквакултурно производство, Конвенция CITES, квота за износ на черен хайвер, Резолюция 8.9 на CITES, първостепенни и второстепенни препоръки на CITES, Програма САПАРД

Key words: sturgeon stocks, aquaculture production, CITES Convention, export quota for caviar, CITES Resolution No 8.9, primary and secondary recommendations of CITES, SAPARD Program

I ВЪВЕДЕНИЕ

Есетровите риби са се появили преди повече от 200 млн. години във водите на три континента от Северното полукълбо (Европа, Азия и Северна Америка). Те са се приспособили към различни климатични, хидрологични и хидрохимични условия, обитавайки солени и сладки води, езера и реки. Между тях са се формирали 25 сладководни, полупроходни и проходни форми, обединени в едно семейство с четири рода. Някога те са били широко разпространени в посочените географски райони. Днес техният ареал е значително стеснен, а 12 вида са на границата на изчезването, като на някои места те са загубили значението си като обект на риболова (Дагестан и Азербайджан) или са изчезнали (р. Туркемен). Главните причини за това са прекомерното ползване заради изключително ценното им месо и прословутия черен хайвер, влошаващите се условия за живот (проучване, добив, преработка на петрол и др.) и все по-ограничените възможности за естествено възпроизводство вследствие блокиране на миграционните им пътища чрез непрекъснатото хидростроителство в реките.

II. СЪСТОЯНИЕ НА ЗАПАСА

За последните 100–120 години запасът от

есетровите риби и уловите им прогресивно са намалявали, а най-ценните от тях – моруна, руска есетра и чига са се съхранили предимно във водите на Русия. Над 93% от световният запас е съсредоточен в Каспийско, Азовско, Аралско и Черно море, като Каспийско и Азовско море съхраняват близо 90% от световния запас, а най-много продукция се добива от Каспийско-Волжския басейн. До края на XIX и началото на XX век в Русия е добиван над 350 000 кг. черен хайвер само от моруна. В този период в уловите са попадали екземпляри от този вид с внушителни размери и тегло (през 1769 г. е уловена моруна с дължина 9 метра и тегло 1400 кг. от която е изваден 400 кг. черен хайвер). През последните години рязко е намалял и улова на руска есетра (Табл. 1).

Табл. 1 Годишен улов на руска есетра (*Acipenser gueldenstaedti*) от Каспийско море

Година	1997	1998	1999
Улов (тона)	759	617	300

В сравнение със статистическите данни за уловите от началото на XX век това намаление е близо 20кратно, което е изключително тревожен сигнал за състоянието на популациите от есетро-

вите риби в тези басейни. Като се имат предвид и амбициозните проекти за бъдещата мащабна експлоатация на залежите от нефт, опасността тези видове да отпаднат от промишления риболов в каспийския басейн е твърде вероятна, така както е станало в Западна Европа и Северна Америка, ако не се предприемат своевременно мерки относно тяхното опазване, възпроизводство и регламентирано ползване.

В Черно море и по българското крайбрежие се срещат 6 вида от два рода – моруна (*Huso huso*), руска есетра (*Acipenser gueldenstaedti*), чига (*Acipenser ruthenus*), пъструга (*Acipenser stellatus*), атлантическа (немска) есетра (*Acipenser sturio*) и шип (*Acipenser nudiventris*). Преди 100–120 години е било обикновено явление тези риби да се качват нагоре по Дунав чак до Будапеща и Братислава, а отделни екземпляри и до Виена. С течение на времето те са ставали все по-рядко срещани в средния Дунав (от Оршова нагоре), докато накрая напълно са изчезнали, за което не малко отражение е дало и изграждането на хидровъзела при Железни врата. Последната уловена моруна край Братислава е през 1887 г., а най-едрият улавян екземпляр в р. Дунав е бил с тегло 882 кг.

В първите десетилетия на ХХ век присъствието на есетровите риби и в долния Дунав започва прогресивно да намалява, а уловът на моруни с тегло 400–500 кг. да е изключителна рядкост. Рядкост започнали да стават и едрите екземпляри от другите видове. Към 40–те години на този период средногодишните улови на есетрови риби у нас не надхвърлят 60–70 000 кг., т.е. 3–4% от годишните улови на риба от р. Дунав. Тази тенденция се запазва до края на столетието (Табл. 2).

Табл. 2 Улов на есетрови риби по българското крайбрежие на р. Дунав за периода 1995 – 2000г.

Година	Общ улов	Моруна (<i>Huso huso</i>)	Руска есетра (<i>A. gueldenstaedti</i>)
	/тона/	/тона/	/тона/
1	2	3	4
1995	24,4	20,5	3,9
1996	26,5	23,5	3,0
1997	35,3	30,7	4,6
1998	41,4	31,2	10,2
1999	42,0	37,0	6,0
2000	19,3	18,4	0,9

Уловът на моруна с тегло над 200 кг. стана медийно събитие, а руска есетра с тегло над 30 кг. голяма рядкост. Само за последните 15 години запасите от есетрови риби в река Дунав са намалели с 25%.

На базата на посочените улови добивът на черен хайвер е в рамките на 2100 – 2900 кг. от които 700–800 кг се реализират на вътрешния пазар и от 2200 до 2500 кг. се изнася главно за САЩ.

III. МЕРКИ ЗА ОПАЗВАНЕ НА ЗАПАСИТЕ ОТ ЕСЕТРОВИ РИБИ

По отношение на есетровите риби са въведени и действат някои регулации. На базата на статистическите данни за уловите ежегодно се правят отчети пред органите на Конвенцията за опазване на застрашени видове от дивата флора и фауна (CITES), които се изготвят от Министерство на околната среда и водите (МОСВ) по данни на Изпълнителната агенция по рибарство и аквакултури (ИАРА), която извършва лицензирането на риболовците, контролира ползването и води статистиката на уловите.

Въз основа на средногодишните улови за периода 1995–2000 г. (Табл.2) , органите на Конвенцията CITES дадоха на страната квота за износ на черен хайвер в размер на 2500 кг., което съответства на улов от порядъка на 30 000 кг. продуктивни есетрови риби.

Тази квота през последните години беше разпределяна между търговските фирми според изискванията на Конвенцията CITES и специалните правила приети от МОСВ и ИАРА. Според тези правила, фирмите са задължени да участват в процеса на зарибяване на река Дунав, като осигуряват най-малко 10 рибки срещу 1 кг. от квотата хайвер за реализация, включително квотата за износ. Въз основа на този ангажимент, от 1998 г. в река Дунав се разселва зарибителен материал от различни есетрови риби (Табл.3).

Системата за опазване популациите на есетровите риби включва редица специфични препоръки и строги мерки. Те са залегнали в Резолюция 8.9 приета на осмата среща на Конференцията на страните членки на CITES и изменена на единнадесетата среща на същият орган. Препоръките са две категории – първостепенни и второстепенни.

Когато са получени първостепенни препоръки, всяка засегната страна в 90 дневен срок трябва да покаже на Секретариата че ги прилага. Срокът за прилагане (предприети действия за прилагане) на второстепенните препоръки е 12 месеца. Ако засегнатата страна не покаже в определеният срок, че прилага (или е предприела действия по прилагане) на препоръките, Секретариатът е длъжен да предложи стриктни мерки на Постоянният комитет за контрол на търговията със съответните видове.

Към Р.България, като страна членка на Конвенцията CITES са оправени препоръки от двете категории.

Табл. 3 Зарибяване на р. Дунав с есетрови риби

Месец и година на зарибяване	Вид	Зарибителен	Средно	Общо
		Материал	единично тегло	тегло
		/бр./	/g/	/kg/
август, 1998	Руска есетра	1 000	65,0	65,0
	Моруна	200	20,0	4,0
	Чига	300	15,0	4,5
март, 1999	Руска есетра	12 000	25,0	300,0
май, 1999	Руска есетра	4 000	100,0	400,0
юни, 1999	Руска есетра	2 500	120,0	300,0
септември, 1999	Руска есетра	3 600	50,0	180,0
септември, 1999	Руска есетра	1 300	60,0	78,0
септември, 1999	Моруна	2 700	60,0	162,0
декември, 1999	Руска есетра	100	270,0	27,0
декември, 1999	Моруна	500	300,0	150,0
март, 2000	Руска есетра	200	300,0	60,0
март, 2000	Моруна	250	500,0	125,0
март, 2000	Руска есетра	200	310,0	62,0
март, 2000	Моруна	250	550,0	137,0
юни, 2000	Руска есетра	5 000	50,0	250,0

1. Първостепенни препоръки

1.1. По отношение на експортната квота.

Да не се издават разрешителни за износ на *Acipenser gueldenstaedti*, *A. nudientris*, *A. stellatus* или *Huso huso* докато не бъдат предприети следните действия и не се докладва на Секретариата че:

а) управленският орган по конвенцията в България трябва да се ангажира да направи оценка на разпространението, популационният статус и оценка на запаса от посочените видове;

б) управленският орган по конвенцията в България трябва да се ангажира да развие адекватна, научно обоснована оценка на запасите и система за мониторинг, както и механизъм за определяне и регулиране на експорта на легалните улови от *A. gueldenstaedti* и *H. huso*.

в) управленският орган по конвенцията в България трябва – докато квотата за улов и експорт се определи въз основа на научна оценка на запаса и се въведе надеждна система за мониторинг, от 2001 г. да редуцира квотата за улов и експортната квота за хайвер и месо от *A. gueldenstaedti* и *H. huso* с 80% по-малко от квотата публикувана в Нотификация 2001/005 от 09.02.2001 г.

Редуцираната квота трябва да остане в сила докато Секретариата, в консултация с Комисията по животните определи, че установената система за мониторинг е реална и работеща.

1.2. По отношение на контрола по улова

а) да предостави на Секретариата детайлна информация за мерките приложени относно огра-

ничаване улова на *Acipenser gueldenstadti*, *A. nudientris*, *A. stellatus* и *Huso huso* по тяхната юрисдикция до ниво, гарантиращо устойчивостта на техните популации;

б) да предостави на Секретариата детайлна информация за мерките приложени относно ограничаване на нелегалният улов на посочените видове за реализация в страната и/или международна търговия;

в) да се ангажира да развие и приложи адекватни мерки за контрол, процедури за инспекции и приложи схеми за борба с нелегалния улов и търговия с посочените видове;

г) да отбелязва всеки случай на незаконен улов и незаконна търговия;

д) да докладва редовно (на тримесечие) на Секретариата за установените случаи на незаконен улов и търговия;

е) да се ангажира с участие в регионални стратегии за опазване и планове за действие за управление и опазване на тези видове, които ще включват гарантиращи условия, че всички аспекти на улова и търговията са контролирани за дълъг период от време.

1.3. По отношение контрола по износа

Управленският орган по конвенцията в България трябва да се ангажира:

а) да установи система за лицензиране и регистрация на износители и/или реекспортъори за търговия с посочените видове;

б) да осигури за Секретариата копия от всички сертификати за експорт или реекспорт веднага

след тяхното издаване.

1.4. По отношение идентификацията на видовете

Отчитайки важността на идентификацията на видовете с които се търгува, във връзка с тяхното устойчиво стопанисване, управляващите власти в България, консултирайки се със Секретариата трябва да се обвържат с участие в развитието на универсална ДНК-базирана система за идентификация на есетровите риби на територията на страната, която може да включва сбирка от техни образци.

2. Второстепенни мерки

2.1. По отношение на аквакултурите

Отчитайки важността на аквакултурното производство на есетрови видове за търговия, а също и за възстановяване на популациите, управляващите власти на България трябва да:

а) предостави на Секретариата подробна информация относно аквакултурното производство на територията на страната за видовете *Acipenser gueldenstaedti*, *A. nudiementri*, *A. stellatus* и *Huso huso*, относно:

- мерките за осигуряване производството на млади есетрови риби при изкуствени условия за международна търговия и информация за субсидирането на аквакултурните операции;

- броят, имената и разположението на одобрени или регистрирани обекти за производство на есетрови и годишната им продукция;

- брой и размер (изразени в тегловен клас) на разселените млади есетрови риби (по вид и място) за година;

- система за изследване и мониторинг за оценка резултата от разселванията;

- мерки за предотвратяване на неоторизирано разселване на отгледани при изкуствени условия или вноса на живи есетрови видове;

- мерки за предотвратяване на неоторизирана хибридизация на отгледани при изкуствени условия есетрови риби.

IV. ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА СТОПАНИСВАНЕ И ПОЛЗВАНЕ НА ЕСЕТРОВИТЕ РИБИ.

От изнесените данни за състоянието на запаса и мерките за опазване и ползване на есетровите риби се очертават следните изводи:

1. Уловите на есетрови риби от река Дунав ще бъдат подложени на все по-засилващ се контрол, което е заложено в Закона за рибарството и аквакултурите и неговите подзаконови нормативни актове, хармонизирани със законодателството на страните членки на Европейския съюз. Правото за ползване ще наложи въвеждането на годишни квоти за улов съгласно изискванията на ЕС и Конвенцията CITES. Бъдещото разпределение на годиш-

ната квота за улов неминуемо ще се извършва чрез браншови организации (сдружения) на професионалните риболовци, които ще кандидатстват за получаване на дял нея. Квотата за износ ще се реализира единствено от лицензираните от ЕС работодателни предприятия.

2. Търсенето на продуктите от есетровите риби от една страна и очертаващите се все по рестриктивни мерки при ползването от ресурса на дивите форми е добра предпоставка за развитие на аквакултурното им производство, за което у нас съществуват обективни дадености и добри възможности. В страната има изградени редица ферми за развъждане на топлолюбиви видове риби. На тяхна база може да се развие изкуственото размножаване на есетровите видове за производство на зарибителен материал с гарантиран генетичен произход. За производството на стокова продукция (месо и хайвер) възможностите са уникални, тъй като страната ни разполага с над 5500 малки, средни и големи язовири, в които може да се организира отглеждането им свободно и/или в инсталации от плаващи клетки.

3. Реални възможности за подпомагане аквакултурното производство на есетрови риби и продукти от тях дава Програма САПАРД. България е първата страна, в която стартира специалната програма на Европейския съюз за развитието на земеделието и селските райони. В продължение на 7 години страната ни ще получава по 53 милиона Евро под формата на субсидия. Специално за отрасъл "Рибарство и аквакултури" е предвидено подпомагане по Мярка 02 и 03. Мярка 03 засяга специално аквакултурното производство, като допустимите субсидирани инвестиции са в следните насоки:

- реконструкция, разширяване и модернизация на басейни;

- изграждане и оборудване на риболовни;

- закупуване на оборудване за хранене на риба;

- закупуване на специализиран хладилен транспорт и транспорт за жива риба;

- изграждане или обновяване на прилежащи цехове за първична заготовка на рибна продукция;

- закупуване и инсталиране на пречиствателни съоръжения за отпадъчни води закупуване и инсталиране на апаратура за наблюдение и контрол качеството на водите;

- изграждане на складове.

Минималният размер на разходите по Мярка 03 е 1 000 Евро, а максималният 200 000 Евро.

Литература

1. Информация за улов на риба – 2000 г. ИАРА, 2000 г.

2. Национален доклад за състояние на Отрасъл "Рибарство и аквакултури", май 1998 – юни 1999 г., стр.40.
3. Писмо на Секретариата по Конвенцията CITES, 2000 г.
4. Програма САПАРД, МЗГ, 2001 г.
5. Справка за извършено зарибяване през 1999 г. на р. Дунав и други вътрешни водоеми с шаранови, есетрови и пъстървови риби. ИАРА, София, 1999 г.
6. Статистически данни за уловите и производството на риба в страната през 1999 г. ИАРА, София, 2000 г.

STATE OF STURGEON STOCKS AND PERSPECTIVE OF THEIR FUTURITY EXPLOITATION

**Nikolaj Bojadgiev
University of Forestry – Sofia, Bulgaria**

SUMMARY

Sturgeon species are known for more than 200 million years in the water basins of three continents of the Northern hemisphere (Europe, Asia and North America). Nowadays their geographical coverage is much smaller, and 12 sturgeon species are on the verge of extinction. Over 93% of the world sturgeon stocks are concentrated in the Caspian, Azov, Aral and Black Seas. Approximately 90% of all stocks are located in the Caspian and Azov Seas. Since the beginning of XXth century, the volume of the annual catches of sturgeons has decreased 20 times, which necessitates the introduction of stringent measures for conservation of the stocks.

The authorities of the CITES Convention determine for Bulgaria annual export quota for caviar, which amounted to 2,500 kgs per year for the period 1995-2000. The system for protection of the sturgeon stocks includes a number of specific recommendations and control measures, pointed out in the Resolution No 8.9, adopted during the 8th Conference of the CITES Convention. The recommendations are divided in two groups – primary and secondary. The primary recommendations include the introduction of control measures on catches and export of sturgeons, determination of export quota for caviar, and DNA identification of the species. The secondary recommendations are related to the aquaculture production of sturgeons.

The demand for sturgeon products, on one hand, and the introduction of stricter control measures on catches, on the other hand, emphasizes the importance of the aquaculture production of sturgeon species, for which Bulgaria has all necessary resources. The EU pre-accession funds of the SAPARD Program provide real opportunities for financing the aquaculture production of sturgeon species in Bulgaria.